

політичного розвитку республіканського за своєю суттю Гетьманату та Російської монархії. І вказують, що вже ця обставина об'єктивно сприяла запереченню погляду на Гетьманат як невід'ємну частину Російської імперії²⁴⁰.

Утім, у цьому зв'язку не можемо вповні погодитись з категоричною тезою, що одночасно «існування автономної козацької України було... аномальним явищем», а звідси можна зробити висновок і про його вже апіорі приреченість. Адже, як тонко спостеріг свого часу німецький дослідник Андреас Капеллер, російська політична еліта, прирошуючи впродовж багатьох віків територію своєї держави, виробила цілий арсенал прийомів і методів поширення своєї влади на нові землі, в числі яких знаходились і способи поступового, розтягнутого на десятиліття і століття упокорення прилучених народів²⁴¹. А отже, допоки існування автономії республіканського Гетьманату не входило у суперечність з державними інтересами самодержавної влади Російської імперії, доти остання не порушувала питання щодо ліквідації наявної невідповідності.

Інша річ, що потреби державного будівництва або ж різного роду політичні та воєнні інтереси російської влади в їхньому стратегічному чи навіть тактичному звучанні обумовлювали дії, спрямовані на певні трансформації політичного устрою Гетьманату, переважно у бік його уніфікації з загальноімперськими зразками. А тривале співіснування різних культур, при відвертій політичній домінації носіїв однієї з них, переважно призводило до певних мутацій тієї, що належала спільнотам, які перебували в підпорядкованому становищі.

Примітки до розділу 5

1 Крип'якевич І.П. Богдан Хмельницький. — 2-ге вид. — Л., 1990. — С.232.

2 Ширше див.: Горобець В.М. Українсько-російські відносини та політико-правовий статус Гетьманщини (друга половина XVII — перша чверть XVIII ст.) // Українська козацька держава: витоки та шляхи історичного розвитку. — Вип.6, кн.1. — К.; Черкаси, 1997. — С.67-75.

3 Див.: Яковлів А. Договір Богдана Хмельницького з Москвою року 1654. — Нью-Йорк, 1954; Горобець В.М. Від союзу до інкорпорації: українсько-російські відносини другої половини XVII — першої чверті XVIII ст. — К., 1995.

4 Див.: Горобець В. Присмерк Гетьманщини: Україна в роки реформ Петра І. — К., 1998. — С.57-59.

5 Источники малороссийской истории, собранные Д.Н.Бантыш-Каменским. — Ч.2. — М., 1859. — С.228-230; Российский государственный архив древних актов (далі — РГАДА). — Ф.248. — Оп.29. — Дело 1806. — Л.86-87.

6 Див.: Горобець В. Присмерк Гетьманщини... — С.61-65.

7 Там само. — С.65-66.

8 Полное собрание законов Российской империи / Изд. 2-е. — Т.5. — М., 1830. — №2793; Джиджора І. Економічна політика російського правительства супроти України в 1710–1730 рр. // Джиджора І. Україна в першій половині XVIII віку. — К., 1930. — С.28-29.

9 Ширше див.: Горобець В. Присмерк Гетьманщини... — С.76-276.

10 Ширше див.: Горобець В. Присмерк Гетьманщини... — С.276-307; Його ж: «Волимо царя східного». Український Гетьманат та російська династія до і після Переяслава. — К., 2007. — С.409-430.

11 Сас П. М. Політична культура українського суспільства (кінець XVI — перша половина XVII ст.). — К., 1998. — С.109.

12 Див.: Горобець В. «Волимо царя східного». Український Гетьманат та російська династія... — С.112-130.

13 Акты, относящиеся к истории Юго-Западной России (далі — Акты ЮЗР). — СПб., 1864. — Т.4. — С.266.

14 Див.: Літопис Самовидця. — К., 1971. — С.106; Акты ЮЗР. — Т.7. — С.185; Эйнгорн В. Отношения малороссийского духовенства с московским правительством в царствование Алексея Михайловича. — М., 1899. — С.845-848.

15 Окиншевич Л. Генеральна рада... — С.268; Книги Разрядные по официальным оных спискам, изданные... — Т.2. — СПб., 1855. — С.991-993.

16 Источники малороссийской истории... — Ч.2. — С.248.

17 Ригельман А. Летописное повествование о Малой России и ея народе и казаках вообще... — М., 1847. — Кн.5. — С.50.

18 РГАДА. — Ф.248. — Оп.29. — Д.1780. — Л.92-96; Сборник РИО. — Т.63. — С.779.

19 Там само. — Л.97-102.

20 Див.: Горобець В.М. До питання про еволюцію гетьманської влади в Україні в першій третині XVIII ст. // Укр. іст. журн. — 1993. — №.2-3. — С.70-75.

21 Цит. за: Окиншевич Л. Генеральна рада... — С.327.

22 Літопис Самовидця. — С.75.

23 Акты ЮЗР. — Т.10. — С.219.

24 Окиншевич Л. Генеральна рада... — Додаток №6.

25 Акты ЮЗР. — Т.8. — С.89.

26 Літопис Самовидця. — С.118.

27 Источники малороссийской истории. — Ч.2. — С.177.

28 Окиншевич Л. Генеральна рада... — С.283.

29 Акты ЮЗР. — Т.9. — С.849.

30 Там само. — Т.4. — С.57.

31 Там само. — Т.15. — С.49-50.

32 РГАДА. — Ф.248. — Оп.29. — Д.1806. — Л.7-8.

33 Акты ЮЗР. — Т.4. — С.100.

34 Там само. — Т.9. — С.943-944.

35 Див.: Окиншевич Л. Генеральна рада... — С.302.

36 Акты ЮЗР. — Т.4. — С.262.

37 Там само. — Т.5. — С.173; Т.8. — С.50, 89; Т.9. — С.911 та ін.

- 38 Окиншевич Л. Генеральна рада... — С.299.
- 39 Про перипетії політичного протистояння Коша та гетьманського уряду див.: Горобець В.М. Запорозький Кіш в політичній структурі козацької України (друга половина XVII — початок XVIII ст.) // Запорозьке козацтво в українській історії, культурі та національній самосвідомості. — К.; Запоріжжя, 1997. — С.33-43.
- 40 Цит за: Окиншевич Л. Генеральна рада... — С.287.
- 41 Акты ЮЗР. — Т.15. — С.49-50.
- 42 Цит за: Востоков А. Козелецкая рада 1662 г. // Киев. старина.— 1887. — №2. — С.277.
- 43 Акты ЮЗР. — Т.15. — С.49-50.
- 44 Там само. — Т.7. — С.349.
- 45 Там само. — С.249.
- 46 Там само.
- 47 Там само. — С.217.
- 48 Архив ЮЗР. — Т.6, ч.3. — С.205; Крип'якевич І.П. Богдан Хмельницький. — С.235; Смолій В.А., Степанков В.С. Богдан Хмельницький. Соціально-політичний портрет. — К., 1993. — С.458-459.
- 49 Акты ЮЗР. — Т.7. — С.90; Літопис Самовидця. — С.104.
- 50 Там само. — С.30-31.
- 51 Там само. — Т.8. — С.53.
- 52 Там само. — Т.13. — С.5-6.
- 53 Окиншевич Л. Рада старшинська... — С.9.
- 54 Источники малороссийской истории... — Ч.2. — С.249.
- 55 Окиншевич Л. Рада старшинська... — С.17.
- 56 Источники малороссийской истории... — Ч.2. — С.249.
- 57 ПСЗ. — Т.8. — №5324.
- 58 Грушевський М.С. Історія України-Русі. — Т.9. — Ч.2. — С.1368-1370; Смолій В.А., Степанков В.С. Українська державна ідея... — С.96-97.
- 59 Эйнгорн В. Указ. соч. — С.735.
- 60 Акты ЮЗР. — Т.13. — С.465-466; Мякотин В.А. Очерки социальной истории Малороссии // Русское богатство. — 1915. — №5. — С.169-170.
- 61 Акты ЮЗР. — Т.5. — С.189-190.
- 62 Источники малороссийской истории... — Ч.1. — С.319.
- 63 Окиншевич Л. Рада старшинська... — С.20.
- 64 Источники малороссийской истории... — Ч.1. — С.220.
- 65 Там само. — Ч.2. — С.228-231.
- 66 Там само. — С.251.
- 67 Окиншевич Л. Рада старшинська... — С.20.
- 68 Там само. — С.21; Лазаревский А. Заметки о Мазепе // Киев. старина. — 1898. — Кн.3. — С.479-489.
- 69 Окиншевич Л. Рада старшинська... — С.21.
- 70 Див.: Крип'якевич І.П. Богдан Хмельницький... — С.235.
- 71 Крип'якевич І.П. Студії над державою Богдана Хмельницького (І Рада. ІІ Генеральна старшина) // Ювілейний збірник НТШ. — Л., 1925.
- 72 Крип'якевич І.П. Богдан Хмельницький... — С.235.

- 73 Окиншевич Л. Рада старшинська... — С.21.
- 74 Окиншевич Л. Генеральна старшина на Лівобережній Україні XVII—XVIII вв. // Праці комісії для вивчення історії західньо-руського та українського права. — Вип.2. — К., 1926. — С.94.
- 75 Акты ЮЗР. — Т.3 — С.355.
- 76 Там само. — Т.14. — С.701-702.
- 77 Дорошенко Д. Гетьман Петро Дорошенко. Огляд його життя і політичної діяльності. — Нью-Йорк, 1985. — С.61.
- 78 Акты ЮЗР. — Т.8. — С.111.
- 79 Струкевич О. Політико-культурні орієнтації еліти України-Гетьманщини. — К., 2003. — С.224.
- 80 Акты ЮЗР. — Т.9. — С.394.
- 81 Там само. — С.396.
- 82 Струкевич О. Політико-культурні орієнтації еліти України-Гетьманщини. — С.225.
- 83 Акты ЮЗР. — Т.6 — С.241.
- 84 Цит. за: Крип'якевич І.П. Богдан Хмельницький. — С.236.
- 85 Акты ЮЗР. — Т.11. — Прилож. — С.764.
- 86 Там само. — Т.4. — С.43.
- 87 Див.: Рябов С.Г., Томенко М.В. Основы теории политики. — К., 1996.
- 88 Оляничин Д. Пункти Івана Виговського українським послам на Варшавський сейм 1659 року // Зап. НТШ. — Л., 1991. — Т.222. — С.347.
- 89 Див.: Степанков В.С. Проблема становлення монархічної влади Богдана Хмельницького... — С.29; Верба І.В. Ідея спадковості влади в Українській козацькій державі (друга половина XVII—XVIII ст.) // Українська козацька держава: витоки та шляхи історичного розвитку. — К., 1991. — С.79-84.
- 90 Див.: Дорошенко Д. Гетьман Петро Дорошенко. — С.663.
- 91 Акты ЮЗР. — Т.8. — С.66; 138; Т.9. — С.43; Санін Г. Некоторые черты политики гетмана Петра Дорошенка // Українське козацтво: витоки, еволюція, спадщина. — К., 1993. — Вип.2. — С.24; Степанков В.С. Проблема становлення монархічної влади Богдана Хмельницького... — С.29.
- 92 Воссоединение Украины с Россией: Документы и материалы (далі — ВУР). — Т.3. — С.568.
- 93 Акты ЮЗР. — Т.11. — Прибавление №1. — С.682.
- 94 Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687). — К.; Л., 2004. — С.115.
- 95 Там само. — С.467.
- 96 Там само. — С.119.
- 97 Величко С. Літопис. — Т.2. — С.47.
- 98 Материалы для отечественной истории / Изд. М.Судиенко. — Т.1. — К., 1853. — Отд.1. — С.119; Отд.2. — С.42, 47, 50, 53, 56.
- 99 Акты ЮЗР. — Т.4. — С.263; Т.10. — С.490; ПСЗ. — Т.1 — №119; №447; Источники малороссийской истории... — Ч.1. — С.219 та ін.
- 100 Источники малороссийской истории... — Ч.2. — С.244, 245, 248.
- 101 Там само. — С.251.
- 102 Там само.

- 103 Там само. — С.249.
- 104 Там само. — Ч.1. — С.217-228; ПСЗ. — Т.1. — №447.
- 105 Акты ЮЗР. — Т.9. — С.915; ПСЗ. — Т.1. — №519.
- 106 Ширше про програму князя Д.М.Голіцина див.: Горобець В. При-
смерк Гетьманщини. — С.64-65.
- 107 Источники малороссийской истории... — Ч.2. — С.228-231.
- 108 Экстракт из указов, инструкций и учреждений, с разделением по мате-
риям на 19 частей. Собрано в Правительствующем Сенате по Малороссийской
экспедиции 1756 года // Материалы для истории экономического, юридичес-
кого и общественного быта Старой Малороссии / Под. ред. Н.П.Василенко. —
Вып.2. — Чернигов, 1902.
- 109 Окиншевич Л. Генеральна старшина на Лівобережній Україні XVII—
XVIII вв. // Праці комісії для виучування історії західньо-руського та україн-
ського права. — Вип.2. — К., 1926. — С.94.
- 110 Источники малороссийской истории... — Ч.2 — С.249.
- 111 Літопис Самовидця. — С.75.
- 112 Акты ЮЗР. — Т.9. — С.721, 735.
- 113 Горобець В. Присмерк Гетьманщини... — С.113-130.
- 114 Экстракт... — С.272.
- 115 Акты ЮЗР. — Т.8. — С.304.
- 116 Там само. — Т.4. — С.214; Т.15. — С.351; ПКК... — Т.3. — С.313.
- 117 Акты ЮЗР. — Т.8. — С.20.
- 118 Див.: Окиншевич Л. Генеральна старшина... — С.110.
- 119 Источники малороссийской истории... — Ч.1. — С.102.
- 120 Акты ЮЗР. — Т.4. — С.267.
- 121 Крип'якевич І.П. Назв. праця. — С.238.
- 122 Grabowski A. Starożytności historyczne Polskie. — Kraków, 1840. — Т.1. —
S.298.
- 123 Окиншевич Л. Генеральна старшина... — С.116; Акты ЮЗР. — Т.11. —
С.262.
- 124 Величко С. Літопис. — К., 1990. — Т.3. — С.553.
- 125 Журнал, си есть, насущная записка діл, в войсковой енеральной кан-
целярії приключаяющихся... // Чтения ИОНЛ. — К., 1898. — Кн.12. — Отд.3. —
С.98.
- 126 Акты ЮЗР. — Т.8. — С.260; Т.11. — С.631, Окиншевич Л. Генеральна
старшина... — С.118.
- 127 Источники малороссийской истории... — Ч.2. — С.61-62.
- 128 Сборник Русского исторического общества (далі — Сб. РИО). — СПб.,
1899. — Т.84. — С.57-58.
- 129 Див.: Окиншевич Л. Генеральна старшина... — С.152.
- 130 Там само. — С.140.
- 131 Цит. за: Там само. — С.142.
- 132 Источники малороссийской истории... — Ч.1. — С.40; Акты ЮЗР. —
Т.10. — С.217; Окиншевич Л. Назв. праця. — С.143.
- 133 Реєстр Війська Запорозького... — С.27.
- 134 Окиншевич Л. Генеральна старшина... — С.152.

- 135 Окиншевич Л. Присмерк Гетьманщини... — С.152, прим.6.
- 136 Акты ЮЗР. — Т.8. — С.349-350.
- 137 Універсали українських гетьманів... — С.116.
- 138 Див.: Окиншевич Л. Генеральна старшина... — С.160.
- 139 Источники малороссийской истории... — Ч.1. — С.302.
- 140 Там само. — Ч.2. — С.250.
- 141 Мякотин В. Прикрепление крестьян в Левобережной Малороссии в XVIII в. // Русское богатство. — 1894. — №3. — С.217-218; Панашенко В.В. Соціальна еліта Гетьманщини... — С.87.
- 142 СГГД. — Т.4. — С.272; Источники малороссийской истории... — С.244. — Т.4, Ч.1. — М., 1825. — С.51.
- 143 Акты ЮЗР. — Т.9. — С.946.
- 144 Окиншевич Л. Назв. праця. — С.99.
- 145 Источники малороссийской истории... — Ч.2. — С.229.
- 146 Окиншевич Л. Назв. праця. — С.100.
- 147 СГГД. — Т.4 — С.56.
- 148 ВУР. — Т.3. — С.561, 563.
- 149 Універсали українських гетьманів... — С.116.
- 150 Источники малороссийской истории... — Ч.1. — С.275.
- 151 Экстракт... — С.265.
- 152 Источники малороссийской истории... — Ч.2. — С.307; Джиджора І. До історії генеральної військової канцелярії / Україна в першій половині XVIII віку. — К., 1930. — С.113; Горобець В. Присмерк Гетьманщини. — С.66, 67, 171-179.
- 153 Василенко М.П. Пам'ятник української правничої літератури XVIII століття // Ювілейний збірник НТШ. — Л., 1925. — С.105-130; Горобець В. Присмерк Гетьманщини... — С.194-195.
- 154 Яковенко Н. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII століття. — К., 1997. — С.202.
- 155 Крип'якевич І.П. Богдан Хмельницький. — С.230.
- 156 Смолій В. А., Степанков В. Українська національна революція. — С.44.
- 157 Див.: Слабченко М. Е. Малорусский полк в административном отношении. — Одесса, 1909. — С.30.
- 158 Там само.
- 159 Смолій В.А., Степанков В.С. Українська державна ідея. — С.35.
- 160 Див.: Реєстр Війська Запорозького 1649 року. — К., 1995. — 592 с.
- 161 Див.: Літопис Самовидця. — С.22.
- 162 Див.: Акты ЮЗР. — Т.7. — С.289, 295, 302.
- 163 Лятошинський М.В. Історичний курс територіального складу Полтавщини // Історично-географічні записки. — К., 1928. — Вип.3. — С.204; Gajesky G. The Cossack Administration... — P.355-356.
- 164 Сотенно-полковий устрій Гетьманщини... — С.500-503.
- 165 Маркевич Н. История Малороссии. — Т.5. — М., 1843. — С.109.
- 166 Порів.: Слабченко М.Е. Малорусский полк... — С.39.
- 167 Реєстр Війська Запорозького 1649 року... — С.463-470.

168 Переписні книги 1666 року. — К., 1933. — С.209.

169 Компут всего полку Полтавского... 1719 року. — К.: Національна бібліотека України ім. В.І.Вернадського НАН України, Інститут рукопису (далі НБУ ім. В.І.Вернадського НАН України, ІР). — Ф.І. — Спр. І 54480. — Арк.1-188; Компут всего товариства... Полтавского в сотнях через ревізію справлений в року 1721. — К.: НБУ ім. В.І.Вернадського НАН України, ІР. — Ф.І. — Спр. І 54481. — Арк.1-210.

170 Зокрема, це універсали гетьмана Богдана Хмельницького Лук'яну Сухині, Семену Сулимі та Івану Нечаю, а також гетьмана Івана Самойловича Павлу Мовчану. — Див.: ДБХ. — С.178-180; Універсали українських гетьманів. — С.734; Сулимовский архив. — С.80.

171 ДБХ. — С.178-179.

172 Там само. — С.179-180.

173 Ширше див.: Горобець В. Білорусь козацька: полковник Іван Нечай та українські змагання за Південно-Східну Білорусь (1655–1659). — К., 1998.

174 ДБХ. — С.470-471.

175 Оpubліковано в: Універсали українських гетьманів. — С.734.

176 Універсали українських гетьманів. — С.734.

177 Детальніше про цей аспект проблеми див.: Горобець В. Прибуткове суддівське ремесло: «вина панська» і «вина врядова» в судочинстві Гетьманату // Соціум. Альманах соціальної історії. — К., 2007. — Вип.7; Його ж: Полагодження конфліктів як спосіб заробітку: «зарука», «змирщина», «викидщина» у судочинстві Гетьманату (передано до друку в «Український історичний журнал»).

178 Варто зауважити, що до наукового обігу введено і варіант більш деталізованої інструкції, яка нібито була видана гетьманом Богданом Хмельницьким призначеному на полковництво Семену Сулимі в 1650 р. У ній, зокрема, вказувалося таке: «со всіма старшинами и сотниками міет обходиться добропорядочно и доброхотно и должность звания своего управлять по Е.Ц.В. указам, малороссійским правам и наставлееніям с верхній команди; а в прошеннях и в обидах всякого давать суд и рас праву без продолженія и волокити и обидах всякого давать суд и расправу без продолжения и волокиты и обидимых достойною довольствовать сатисфакцією, а винных без штрафа и наказания не оставлять и во все исправлять себе так, как верному и поверенному Е.И.В. рабу по его рангу принадлежит». — Сулимовский архив. — С.80. Утім, нехарактерна для середини XVII ст. мова документа, зокрема, вжиті в ньому бюрократичні звороти, що прийшли в українське діловодство під впливом російських практик, недвозначно вказують на факт містифікації, здійсненої, ймовірно, не раніше аніж 1723 р.

179 Див.: Горобець В. Присмерк Гетьманщини... — С.86-92.

180 ЧОИДР. — 1862. — Кн.4.

181 Слабченко М.Е. Малоруський полк... — С.70.

182 Універсали українських гетьманів... — С.120.

183 Там само. — С.119.

184 Там само.

185 Там само.

- 186 Там само. — С.705.
187 Там само. — С.734.
188 Там само.
189 Там само. — С.119.
190 Там само. — С.734.
191 Там само. — С.744.
192 Там само. — С.734.
193 Источники малороссийской истории... — Ч.2. — С.251-252.
194 Там само. — С.252.
195 Там само.
196 Там само.
197 Ширше про цей аспект проблеми див.: Горобець В. Присмерк Гетьманщини... — С.64-66.
198 Соловьев С.М. История России с древнейших времен. — Т.16. — С.32, 33, 286, 290.
199 Соловьев С.М. История России с древнейших времен. — Т.16. — С.286.
200 Материалы малороссийской истории... — Ч.2. — С.276.
201 РГАДА. — Ф.248. — Оп.29. — Спр.1759. — Арк.206-209; ширше див.: Горобець В. Присмерк Гетьманщини. — С.212-218.
202 РГАДА. — Ф.248. — Оп.29. — Спр.1760. — Арк.71, 91.
203 Універсали українських гетьманів... — С.119.
204 Там само. — С.122.
205 Там само.
206 Материалы малороссийской истории... — Ч.2. — С.276.
207 Там само. — С.249.
208 Материалы для очерка служебной деятельности Шидловских в Слободской Украине 1696—1727 гг., собр. и изданные С.И.Шидловским. — СПб., 1896. — С.187; Маслійчук В.Л. Слобідська старшина. — С.121.
209 Ширше див.: Горобець В. Присмерк Гетьманщини... — С.209-240.
210 Див.: Компут всего полку Миргородского старшины полковой, значкового полкового товариства, старшины сотенной, атаманов и рядовых козаков... року 1723. — ІР НБУ. — Ф.І. — №54479. — Арк.6 зв.
211 Компут всего полку Полтавского... року 1719. — К.: НБУ ім. В.І.Вернадського НАН України, ІР. — Ф.І. — №54480. — Арк.2; Видение полкового города Полтавы... сего 1732 года юля 16. — К.: НБУ ім. В.І.Вернадського НАН України, ІР. — Ф.І. — №54335. — Арк.1.
212 Див.: Горобець В. Козацький Гетьманат у соціальній структурі Речі Посполитої: проект устроєвої моделі гетьмана Павла Тетері з року 1664 // Молода нація. — 2000. — №1. — С.40-61.
213 Источники малороссийской истории... — Ч.1. — С.275.
214 НБУ ім. В.І.Вернадського НАН України, ІР. — Ф.ІІ. — №15408. — Арк.2-3.
215 Компут всего полку Полтавского... року 1719. — К.: НБУ ім. В.І.Вернадського НАН України, ІР. — Ф.І. — №54480. — Арк.2.

216 Видение полкового города Полтавы... сего 1732 года юля 16. — К.: НБУ ім. В.І.Вернадського НАН України, ІР. — Ф.І. — №54335. — Арк.1.

217 Ширше про це див.: Горобець В. Присмерк Гетьманщини... — С.209-240.

218 Дядиченко В.А. Нариси суспільно-політичного устрою... — С.252-255, 269-270. Щоправда, М.Слабченко, розглядаючи структуру сотенного управління Гетьманату у другій половині XVII—XVIII ст., обмежувався згадками лише про сотника, городского отамана, писаря і курінного отамана. — Див.: Слабченко М.Е. Малорусский полк в административном отношении (историко-юридический очерк). — Одесса, 1909. — С.126.

219 Див.: Gajecy G. The Cossack Administration... — S.533, 541.

220 Підтвердженням цьому слугує згадка про «вдову Савину Таранухину», а також успадкування сином Дмитра Колачинського його маєтностей.

221 Оглоблин О. Гетьман Иван Мазепа та його доба. — Нью-Йорк; К.; Л.; Париж; Торонто, 2001. — С.116.

222 РГАДА. — Ф.229. — Оп.2. — Дело 52. — Л.337об.; Там само. — Дело 54. — Л.10, 934, 942 об.

223 Акты ЮЗР. — Т.4. — С.262-269.

224 Источники малороссийской истории... — Ч.2. — С.252.

225 Там само. — С.228-230.

226 Там само. — С.275-276.

227 Див.: Горобець В. Присмерк Гетьманщини... — С.64-66; 219-223.

228 Див.: Лазаревский А. Очерки малороссийских фамилий: Галаганы // Русский архив. — 1875. — Т.1; Моравский С. Федор Лисовский (1709—1722) // Киевская старина. — 1891. — Кн.ІХ, Х; Левицкий О. З розстриги сотник // Літературно-Науковий Вістник. — 1918. — Кн.1.

229 Журнал, си есть, насущная записка для... — С.128; Горобець В. Присмерк Гетьманщини... — С.148.

230 Воссоединение Украины с Россией... — Т.3. — С.464.

231 ЧИОНЛ. — 1890. — Кн.4. — С.98; Крип'якевич І.П. Богдан Хмельницький. — С.241.

232 Борисенко В.Й. Соціально-економічний розвиток Лівобережної України в другій половині XVII ст. — К., 1986. — С.32.

233 Акты ЮЗР. — Т.10. — С.614.

234 Борисенко В.Й. Назв. праця. — С.32-33.

235 Компут всего полку Полтавского... 1719 року. — К.: НБУ ім. В.І.Вернадського НАН України, ІР. — Ф.І. — Спр. І 54480. — Арк.188; Компут всего товариства... Полтавского в сотнях через ревізію справлений в року 1721 // Там само. — Спр. І 54481. — Арк.210; Виденіє... 1732 года // Там само. — Спр. І 54335. — Арк.569.

236 Там само.

237 Див.: Горобець В.М. Українсько-російські відносини та політико-правовий статус Гетьманщини (друга половина XVII — перша чверть XVIII ст.) // Українська козацька держава: витоки та шляхи історичного розвитку. — Вип.6, Кн.1. — К.; Черкаси, 1997. — С.67-75.

238 Більш детально див.: Горобець В.М. Від союзу до інкорпора-

ції: українсько-російські відносини другої половини XVII — першої чверті XVIII ст. — К., 1995; Його ж: Присмерк Гетьманщини: Україна в роки реформ Петра I. — К., 1998; Горобець В.М., Струкевич О.К. Українсько-російські політичні відносини другої половини XVII—XVIII ст.: тенденції, характер, етапи // Укр. іст. жур. — 1997. — №1. — С.22-42.

239 Когут З. Російський централізм і українська автономія. Ліквідація Гетьманщини. 1760—1830. — К., 1996. — С.64.

240 Матях В.М. Формування системи політичних цінностей козацької громади та їх укорінення в суспільну свідомість // Історія українського козацтва: Нариси у двох томах. — К., 2006. — Т.1. — С.172; Когут З. Російський централізм і українська автономія. — С.63-64.

241 Капеллер А. Россия — многонациональная империя / Пер. с нем. С.М.Червонной. — М., 1996. — 378 с.